

УДК 787.61:398 (460)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/58-2-16>

Вікторія СОЛОГУБ,

orcid.org/0000-0001-7346-7929

кандидат педагогічних наук,

доцент за наказом кафедри музичного та хореографічного мистецтва

Відокремленого підрозділу «Миколаївська філія

Київського національного університету культури і мистецтва»

(Миколаїв, Україна) *victoriya12ds@gmail.com*

Світлана ГРИНЕНКО,

orcid.org/0000-0003-2591-0054

доктор філософії,

старший викладач ОПП «Музичне мистецтво»

Миколаївського фахового коледжу культури і мистецтв

(Миколаїв, Україна) *svitlanangm@gmail.com*

СПЕЦИФІКА ГІТАРНИХ ТВОРІВ ІСПАНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті окреслюються особливості гітарних творів іспанських композиторів ХХ століття. Їх творчість може бути віднесена до напрямку Ренасім'єнто, представники якого прагнули розвивати національне іспанське мистецтво та звертались до різних театралізованих форм, вокальної та інструментальної музики. Такі композитори, як Хоакін Туріна, Хоакін Родріго, Федеріко Морено Торроба, Федеріко Момпу створюють чимало опусів для гітари. Для когось з них гітара стала інструментом, який надихав їх усе життя і саме для неї вони написали більшість своїх опусів. Інші ж звертались до неї, нарівні з камерно-інструментальними (фортепіано, скрипка, віолончель) чи великими виконавськими складами (хор, оркестр). Поява творів для даного інструменту була ініційована розвитком гітарного виконавства, в тому числі й діяльністю А. Сеговії. Домінантним принципом їх композиторського спадку стало звернення до національного фольклору, в тому числі музики фламенко. Це дає змогу віднести їх творчість до такого напрямку як костюмбрізм, який визначають через інтерес авторів до національної культури, танців, музики тощо. Більшість митців можуть використовувати іспанські лади, ритми, інтонації у своїх творах. Вибір гітари митцями також обумовлений тим, що саме цей інструмент відображував національну ідентичність іспанців. Деякі композитори використовують яскраву орнаментику, а також прийоми гри на гітарі, що імітують кастаньєти, передаючи таким чином елементи музики фламенко. Можна спостерігати звернення до широкого кола жанрів – барокових (сюїта), класичних (соната, концерт) та доби романтизму (ноктюрн, естампи), що виступає ознакою неокласицизму. Також митці пишуть твори, що відсилають до іспанської музичної спадщини – сарабанда, севільяна, фандангільо та ін. Виразною особливістю гітарної творчості Хоакіна Туріна, Хоакіна Родріго, Федеріко Морено Торроба, Федеріко Момпу є яскрава програмність та намагання представити гітару як академічний інструмент, що здатен виконувати матеріал будь-якого рівня складності.

Ключові слова: гітара, твори, іспанські композитори, фламенко, інструмент, прийоми гри.

Victoria SOLOGUB,

orcid.org/0000-0001-7346-7929

PhD (Pedagogy),

Associate Professor by Order at the Department of Music and Choreographic Art

Separated Subdivision «Mykolayiv Branch of Kyiv National University of Culture and Arts»

(Mykolaiv, Ukraine) *victoriya12ds@gmail.com*

Svitlana GRYNENKO,

orcid.org/0000-0003-2591-0054

Ph.D. (Music art),

Senior Lecturer of EPP «Music Art»

Mykolaiv Professional College of Culture and Arts

(Mykolaiv, Ukraine) *svitlanangm@gmail.com*

SPECIFICITY OF GUITAR WORKS BY SPANISH COMPOSERS OF THE 20th CENTURY

The article outlines the features of guitar works by Spanish composers of the 20th century. Their work can be attributed to the Renacimiento direction, whose representatives sought to develop national Spanish art and turned to various theatrical forms, vocal and instrumental music. Such composers as Joaquin Turina, Joaquín Rodrigo, Federico Moreno Torroba, Federico Mompou create many opuses for the guitar. For some of them, the guitar became an instrument that

inspired them all their lives, and it was for it that they wrote most of their opus. Others turned to it, along with other chamber-instrumental ensembles (piano, violin, cello) or large performing ensembles (choir, orchestra). The appearance of works for this instrument was initiated by the development of guitar performance, including the activities of A. Cegovia. The dominant principle of their compositional heritage was the appeal to national folklore, including flamenco music. This makes it possible to attribute their work to such a direction as costumbrismo, which is determined by the authors' interest in national culture, dances, music, etc. Most artists can use Spanish modes, rhythms, intonations in their works. The choice of the guitar by artists is also due to the fact because it is the symbol of national identity of the Spaniards. Some composers use bright ornamentation, as well as techniques of playing the guitar that imitate the playing of castanets, conveying elements of flamenco music. One can observe the appeal to a wide range of genres - baroque (suite), classical (sonata, concerto) and the era of romanticism (nocturne, estamps), which is a sign of neoclassicism. Also, artists write works referring to the Spanish musical heritage - sarabanda, sevillana, fandango, etc. A distinct feature of the guitar work of Joaquin Turin, Joaquin Rodrigo, Federico Moreno Torroba, and Federico Mompou is a vivid programming and an attempt to present the guitar as an academic instrument capable of performing material of any level of complexity.

Key words: guitar, works, Spanish composers, flamenco, instrument, playing techniques.

Постановка проблеми. Класична гітара є інструментом, що був і є вкрай поширеним в європейському музичному просторі, починаючи з XVIII століття. В XX столітті виникає багато творів для класичної гітари, в яких відбувається синтезування традицій минулого та сьогодення, внаслідок чого розкриваються нові можливості цього інструменту. Великий внесок для розвитку гітарного мистецтва мала творчість провідних іспанських композиторів минулого століття. Актуальним завданням є висвітлення особливостей трактування гітари в їх творах, окреслення жанрової палітри тощо.

Аналіз досліджень. Загальноєвропейський еталон гітарного виконавства та специфіка його національних втілень досліджено в роботі Ф. Бернат. Творчість Андреса Сеговії та її вплив на музичне мистецтво розкривається у публікаціях ряду вітчизняних авторів – Т. Іваннікова, О. Кригіна, В. Салія. Питання використання концертного жанру у ході фахової підготовки виконавців спеціальності «класична гітара» проаналізовано В. Сологуб. Бракує розробок, де було б систематизовано гітарний доробок іспанських композиторів.

Мета статті – охарактеризувати особливості гітарних творів іспанських композиторів XX століття.

Виклад основного матеріалу. Іспанія є країною, чия музична культура нерозривно пов'язана з таким інструментом, як гітара. Саме гітара була невід'ємною частиною світської музики – придворної та народно-побутової. Будучи символом музики фламенко, в якій взаємодіяли спів, танець та гра на гітарі, вона поширювалась серед слухачів. В XX столітті виникає ціла низка іспанських композиторів, що обирають саме гітару для втілення власних творчих задумів. Їх авторські підходи демонструють прагнення розкрити широкі можливості інструменту та продемонструвати це публіці.

Серед іспанських композиторів, які написали чимало творів для гітари, можна згадати Хоакіна Туріна, Хоакіна Родріго, Федеріко Морено

Торроба. Федеріко Момпу та ін. Для когось з них гітара стала інструментом, який надихав їх усе життя і саме для неї вони написали більшість своїх опусів. Інші ж звертались до неї, нарівні з іншими камерно-інструментальними (фортепіано, скрипка, віолончель) чи великими виконавськими складами (хор, оркестр). Проте саме ці композитори сформували потужний напрямок в сфері гітарного мистецтва Іспанії, спричинивши появу «спільного тренду в іспанському мистецтві, що склався ще в XIX столітті і спрямований на відродження («Ренасім'єнто») національних витоків музичної культури» (Іванніков, 2017: 4-5). Творці періоду Ренасім'єнто намагались надати власній музиці національного забарвлення.

Хоакін Туріна Перес (1882–1949) – композитор, диригент, музикант-виконавець та музичний критик, який у своїх творах розвивав національне мистецтво Іспанії, прагнучи передати багатство фольклору (ритмічні, інтонаційні, ладові особливості). Його творча діяльність була пов'язана з такими жанрами, як опери, оркестрові опуси (фантазії, симфонії, поеми, рапсодії), камерно-інструментальні жанри для скрипки, фортепіано, гітари тощо. У багатьох творах національна тема реалізовувалась через сферу програмності, а не лише через інтонаційно-ритмічну сферу. Для гітари композитор створював опуси у період з 1923 до 1932 року, серед них можна виокремити такі, як «Севільяна», «Фандангільо», «Рафага», «Присвята Таррегі» та Соната. Навіть з назв можна пересвідчитися у тому, що митець акцентує увагу на народних танцювальних жанрах Іспанії. Подібний інтерес до національного іспанського колориту та традицій, танців та звичаїв у мистецтві сформувався як окремий напрямок – костюмбрізм. Жанр севільяна - це один з найбільш популярних іспанських танців, який виконується на святах у Іспанії, його назва походить від Севільї – центра Андалусії. В творі Хоакіна Туріна наявні елементи, що нагадують характерні ознаки цього традиційного танцю – зокрема чотиридоль-

ний метр, специфічна ритміка та ладова основа («домінантовий лад», який нагадує мажор з низькими є II, V, VI ступенями), які притаманні для севільяни. Водночас цей твір скоріше занурює у атмосферу іспанської стихії, аніж може сприйматись як супровід хореографії. В творі наявне чергування різних образних сфер, що притаманно для цього танцю. Зазвичай, севільяна складається з чотирьох частин або куплетів. В основі закладено принцип імпровізації та взаємодії між учасниками. Саме тому в даному творі композитор передає за допомогою соло гітари декілька контрастних тем, відтворюючи різноманітних учасників танцювального дійства. Використовуються різні типи тематичного матеріалу, що різняться за темпом, типом фактури тощо.

Композитор застосовує ті характерні прийоми гри, що притаманні для іспанської музики - це расгеадо, а також інші, як удар по корпусу, що дозволяє імітувати звучання кастаньєтів – інструменту, що зазвичай супроводжує іспанські танці. Расгеадо виконується шляхом удару «одним або декількома пальцями по черзі відразу ряд струн – звуків акорда» (Іванников, 2017: 21).

Хоакін Родріго (1901–1999) є митцем, що у своїй творчості зміг створити ряд унікальних гітарних опусів, що увійшли в історію музичного мистецтва. Всі гітарні твори композитора є програмними та навіть на рівні тематики пов'язані з іспанською культурою. Це й «Далека сарабанда», «Соната в іспанському дусі», «Три іспанські п'єси», «Тонаділя для двох гітар», «Полями Іспанії» та ін. На відміну від інших іспанських композиторів, Хоакін Родріго створює не лише камерно-інструментальні твори, а й більш масштабні. Зокрема вкрай популярним став концерт «Аранхуес» для гітари з оркестром, в якому митець зміг наділити класичний жанр новими барвами. Завдяки гітарі цей твір став своєрідною романтичною одою іспанській культурі, яка складається з декількох частин. Митець розкриває культуру фламенко через насичення музичної тканини характерними прийомами гри на гітарі, ритмічними та інтонаційними елементами. Власне й вступ соліста, який відкриває концерт, виступає прямим відсиланням до культури фламенко, в якій подібні сольні висловлювання були вкрай частими. Концерт можна розглядати, в певному сенсі, як спробу продемонструвати різні етапи розвитку іспанської музичної культури. Національна природа даного концерту проявляється на інтонаційному та метроритмічному рівнях. У другій частині композитор демонструє ознаки такого жанру, як саета фламенко (паралітургічна пісня

Андалусії), що вбирає у себе елементи інших музичних традицій, які взаємодіяли у Іспанії XVI–XVII століть. Це й мавританські, арабські наспіви тощо. Третя частина переносить слухача у танцювальний світ придворної знаті, де слухач відчуває ритмічну пружність, притаманну святковій сфері, яскравість тематизму тощо. Таким чином відбувається синтезування різних традицій – барокової, класичної та романтичної, які не просто взаємодіють, а виявляються нерозривно пов'язаними та такими, що логічно змінюють одна одну. Хоакін Родріго неодноразово буде звертатись до концертного жанру для гітари, проте кожного разу жанри модифікуються, адже митець прагне експериментувати. «Вони відкривають широкі можливості для виконання їх ансамблем гітаристів, що сприятиме відпрацюванню навичок колективної гри. Через шістнадцять років після “Андалузького концерту” Родріго знову пише гітарний твір концертного жанру – “Концерт з нагоди фієсти” для гітари з оркестром (1982)» (Сологуб, 2019: 257).

Федеріко Морено Торроба (1891–1982) є ще одним провідним композитором Іспанії. В його творчості представлено дві групи творів: 1) сценічні – сарсуели (іспанські музично-драматичні вистави) та декілька опер; 2) інструментальні, що представлені переважно саме гітарними опусами, які митець присвячує таким видатним гітаристам, як Марія Анхеліка Фунес та Андрес Сеговія. Проте, незалежно від типу твору, гітара буде відігравати у них важливу роль, і у суто інструментальних, і у тих, де наявний вокальний компонент.

Жанрова палітра творів Морено Торроби є вкрай широкою. Митець пише опуси для гітари, звертаючись до структур, які склались ще у період бароко та класицизму - соната, сонатина, сюїта, що свідчить про неокласичні риси його творчості. Водночас, Федеріко Морено Торроба прагне розвивати естетику романтизму, для якої притаманна увага до національної культури, з опорою на фольклорну тематику. Саме тому для митця актуальні і такі вже «традиційні» для романтизму жанри, як ноктюрн та романс, й більш новітні, що дозволяли втілити нестандартні задуми. Серед них можна згадати «Естампи» для гітарного квартету, «Замки Іспанії», «Сім альбомних творів» та інші. Це, як правило, циклічні твори сюїтного типу з яскравими програмними назвами, що відсилають слухача до естетики іспанських краєвидів – площ, замків. Твори, сповнені національним колоритом, що реалізується через типові ритми, наспіви та лади цієї країни.

Так, наприклад у циклічному творі «Aires de La Mancha» композитор занурює слухачів

у атмосферу, де наявні різні образи – легка граційність та танцювальність першого номеру відтінюється більш повільною та мрійливою сферою другої. Тут можна побачити й пасторальні картини з «Дон Кіхота», й сегідилью. Кожен з п'яти номерів дозволяє слухачу представити певну невеличку замальовку з життя іспанців. Здебільшого п'єси є мініатюрами, адже мають невелику тривалість й демонструють один базовий образ. Проте заключний номер «Сегідилья» є розгорнутим, адже підсумовує результат усіх попередніх п'єс. На відміну від творів Хоакіна Туріна Переса, де використовуються ладова, ритмічна та інтонаційна основа іспанської музики, твори Морено Торроби мають менш яскраво виражений фольклорний характер. Водночас гітара виступає носієм національного начала. Даний інструмент перебирає на себе роль оповідача, що знайомить слухачів з культурою Іспанії, маленькими історіями життя простих мешканців.

Логіка гармонічного розвитку гітарних творів Морено Торроби демонструє здебільшого прихильність класичній схемі розв'язання акордових вертикалей. В гомофонно-гармонійній фактурі на перший план виходить мелодична лінія, що зазвичай має характер кантилені. Але іспанські фольклорні витоки так само наявні у гітарних опусах і місцем їх осередку виступає сфера метроритму. Почасти таку роль на себе перебирають пасажі, що виривають з узгодженості та рівномірності ритму, який більш відповідає класичним нормам.

Причина появи низки гітарних творів була пов'язана не лише з прагненням композиторів розвивати репертуар для даного інструменту. Велику роль відіграло те, що з'явився виконавець, який зміг довести своєю практичною діяльністю здатність гітари грати матеріал будь-якої складності, бути по-справжньому «класичним» інструментом, а не лише тим, що супроводжує танцювальну музику. Такою визначною персоною став Андрес Сеговія, який прагнув виконувати різноманітні твори, написані саме для гітари, а не адаптовані до виконання на ній. «Завдяки йому до гітари починають звертатися висококваліфіковані професійні композитори, серед яких першими опинилися його співвітчизники М. Де Фалья, Ф. Морено Торроба, Х. Туріна, до яких згодом приєдналися М. Понсе (Мексика), Е. Вілла-Лобос (Бразилія), М. Кастельнуово-Тедеско, А. Казелла (Італія), Ж. Ібер, Г. Самазей, Д. Мійо (Франція), К. Педрель (Аргентина) та інші» (Салій, 2020: 40). Власне сам виконавець міг здійснювати певну корекцію творів, виступати помічником композиторів, який міг краще підказати яким чином продемонструвати весь спектр можливостей інстру-

менту. Твір Морено-Торроби «Кастильська сюїта» доволі часто виконував Сеговія, який завдяки багатству прийомів звуковидобування демонстрував можливість інструменту виступати подібним оркестру, розкривати різні образні сфери, адже «домінувала декламаційність та виразний характер інтонування, наближення звучання інструменту до оркестрового (у Fanadangillo), темброво різнобарвне staccato, marcato, non legato (Dance)» (Бернат, 2019: 42).

Федеріко Момпоу (1893–1987) є митцем, що здебільшого присвятив себе написанню музики для фортепіано. Проте в 1962 році він пише сюїту «Compostelana» для гітари спеціально для Андреса Сеговії. Також серед гітарних творів митця можна згадати «Cançó i dansa No. 10» (Sobre dos Cantigas del Rei Alfonso X), що був написаний для фортепіано (1953), а вже згодом транскрипований композитором для гітари та «Cançó i dansa No. 13» (Cançó: El cant dels ocells; Dansa (El bon caçador)), створений для гітари. Сюїта Момпоу є такою, що занурює у сферу лірико-філософського споглядання. В ній превалює поліфонічний склад фактури, а характер тематизму є таким, що здебільшого відповідає західноєвропейській музичній мові. Доволі яскраво постають риси, що подібні настроям опусів імпресіоністів, адже музичний стиль митця сформувався під впливом творчості французьких композиторів – Г. Форе, М. Равеля, Е. Саті, К. Дебюссі. В них превалює споглядальність, контрастне співставлення різних частин замість конфліктності. Мова митця є доволі складною та такою, що далека від естетики фламенко. Проте зв'язок з національною культурою безперечно є, адже у всіх гітарних творах митця використовуються традиційні каталонські мелодії.

Безперечно, творчій геній іспанських композиторів, які співпрацювали з видатним виконавцем-інтерпретатором, стали основою для формування принципово нового типу репертуару, в якому яскраво взаємодіяли загальноєвропейські музичні традиції та своєрідна і неповторна іспанська фольклорна традиція. «Збереження традицій та особливе опікування іспанською традиційною музичною культурою дозволило маестро «поетизувати» іспанську музику та зробити її перлиною європейської музичної скарбниці» (Кригін, 2015: 8). Синтезування цих двох начал виступило чинником, який дозволив поширити іспанську музичну культуру, подати її у дещо опоетизованому ключі, збагатити гітарний репертуар. На відміну від багатьох тогочасних композиторів, іспанські митці не прагнули до тотального ускладнення усіх компонентів музичної мови. Яскравість мелодичного

начала підкреслювалась складною поліфонічною фактурою, а ритміка демонструвала зв'язок з культурою фламенко тощо.

Висновки. В ХХ столітті формується чимало творів для гітари, авторами яких виступають іспанські композитори. Даний масив їх творчості був ініційований розвитком гітарного виконавства, в тому числі й діяльністю А. Сеговії. Домінантним принципом їх композиторського спадку стало звернення до національного фольклору, в тому числі музики фламенко. Це дає змогу віднести їх творчість до такого напрямку як костюмбрізм, який визначають через інтерес авторів до національної культури, танців, музики тощо. Більшість митців можуть використовувати іспан-

ські лади, ритми, інтонації у своїх творах. Вибір гітари митцями також обумовлений тим, що саме цей інструмент був символом національної ідентичності іспанців. Деякі композитори використовують яскраву орнаментику, а також прийоми гри на гітарі, що імітують кастаньети, передаючи елементи музики фламенко. Можна спостерігати звернення до широкого кола жанрів - барокових, класичних та доби романтизму, що виступає ознакою неокласицизму. Виразною особливістю гітарної творчості Хоакіна Туріна, Хоакіна Родріго, Федеріко Морено Торроби, Федеріко Момпу є яскрава програмність та намагання представити гітару як академічний інструмент, що здатен виконувати матеріал будь-якого рівня складності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бернат Ф.Ф. Загальноєвропейський еталон гітарного виконавства та специфіка його національних втілень: дис... кандидата мистецтвознавства: 17.00.03 / Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського, Харків, 2019. 205 с.
2. Іванников Т.П. Концерт «Аранхуэс» для гітари с оркестром Х. Родриго как феномен испанского неоклассицизма. *Мистецтвознавчі записки*, 2017. Вип. 31. С. 3-24.
3. Кригін О.І. Універсализм творчості Андреса Сеговії та його вплив на становлення вітчизняної гітарної школи. автореф. дис..канд. мистецтвознавства; 17.00.03. Харків, 2015. 18 с.
4. Салій В. Вплив творчості А. Сеговії на гітарне виконавство ХХ століття. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2021, Вип 35. том 5. С. 34-41.
5. Сологуб В.Д. Концерт для гітари з оркестром як основа фахової підготовки виконавців спеціальності "класична гітара". *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія Педагогічні науки: реалії та перспективи*, 2019. Вип.67. С. 255-258.

REFERENCES

1. Bernat F.F. Zahalnoievropeyskyi etalon hitarnoho vykonavstva ta spetsyfika yoho natsionalnykh vtilyen [All-European standard of guitar performance and the specifics of its national implementations]: dys... kandydata mystetstvoznnavstva: 17.00.03 / Kharkivskyi natsionalnyi universytet mystetstv imeni I. P. Kotliarevskoho, Kharkiv, 2019. 205 p. [in Ukrainian].
2. Yvannykov T.P. Kontsert «Arankhues» dlia hytary s orkestrom Kh. Rodryho kak fenomen yspanskoho neoklasytsyzma [Concerto "Aranjuez" for guitar with orchestra by H. Rodrigo as a phenomenon of Spanish neoclassicism]. *Mystetstvoznnavchi zapysky*, 2017. Vyp. 31. pp. 3-24 [in Russian].
3. Kryhin O.I. Universalizm tvorchosti Andresa Sehovii ta yoho vplyv na stanovlennia vitchyzniano hitarnoi shkoly [The universalism of Andres Segovia's work and its influence on the formation of the domestic guitar school]. avtoref. dys..kand. mystetstvoznnavstva; 17.00.03. Kharkiv, 2015. 18 p. [in Ukrainian].
4. Salii V. Vplyv tvorchosti A. Sehovii na hitarne vykonavstvo XX stolittia [Influence of A. Segovia's work on guitar performance of the 20th century]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*. 2021, Vyp 35, tom 5. pp. 34-41 [in Ukrainian].
5. Solohub V.D. Kontsert dlia hitary z orkestrom yak osnova fakhovoi pidhotovky vykonavstv spetsialnosti "klasychna hitara" [Concert for guitar with orchestra as the basis of professional training of performers of the "classical guitar" specialty]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy*, 2019. Vyp.67. pp. 255-258 [in Ukrainian].